

Oliko suuri lama tietoisella politiikalla aiheutettu?

Jaakko Kiander (2001). Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. VATT-julkaisuja 27:5. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.

1990-luvun lama on suomalaisessa tietoisuudessa vähintään samaa luokkaa kuin ”60-luvun suuri muutto” ja luultavasti jonkin verran vähäisempi kuin kansalaissota 1918 tai sodat Neuvostoliittoa vastaan 1939-1944. Ne ovat tärkeitä kollektiivisia kokemuksia, joiden kautta luomme yhteistä ymmärrystä yhteiskuntapolitiikan peruskysymyksistä, politiikan mahdollisuuksista, tavoitteista, intresseistä, syistä ja seurauksista. Niihin voidaan palata tutkimuksessa yhä uudestaan ja uusien tulkintojen antaminen vuosikymmenten takaisille ilmiöille voi herättää yhä poliittisia intohimoja, kuten historian professori Heikki Ylikangas on kokenut esittäneensä 1990-luvulla uusia tulkintoja eräistä kansalaissodan ilmiöistä.

Jaakko Kiander sai poikkeuksellisen haastavan yhteiskuntatieteilijän tehtävän lähtiessään nopeasti 1990-luvun laman jälkeen käynnistetyyn Suomen Akatemian tutkimusohjelman koordinaattoriksi. Hän ei vain koordinoi paria kymmenen tutkimusryhmän työtä, vaan pyrki rohkeasti myös kokoamaan

tutkimusten tuloksia ja muodostamaan niiden perusteella yleistävää tulkintaa laman syistä, seuraamuksista ja opetuksista. Tuloksena on useita koomateoksia ja usean tutkijan yhteisjulkaisuja. Nyt arviointava teos on 130 sivuun tiivistetty yhteenvedo. Siinä on varsin onnistuneella tavalla yhdistetty tieteellinen systemaattisuus, kansantaloustieteen kilpailevien teoreettisten lähtökohtien popularisointi ja paikoitellen jopa lähihistorian tapahtumien dramatisointi uskottavaksi näytelmäksi. Eritäin suositeltavaa luettavaa kaikille, jotka paikantavat tämän päivän kulttuurisia ilmiöitä, sosiaalisia ongelmia, hyvinvointivaltion eri osien vaikeuksia, nuorison, työelämän tai ikääntyneiden elämää suhteessa vuosikymmenen takaisiin tapahtumiin.

Syvä lama on edelleen mahdollinen. Se ei kadonnut 1930-luvun kokemuksiin. Tämä on Kianderin toteama ensimmäinen opetus. 1990-lukua koskeva tutkimus viittaa siihen, että talouspolitiikan tekijät olivat sulkeneet tällaisen mahdollisuuden pois mielestään. Poissulkeminen vaihtoehtojen joukosta näyttää tehneen mahdolliseksi laman alkuvaiheessa sen, että talouspolitiikan päättäjät eivät pitäneet työttömyyden kasvua riittävän vakavana. Sitä pidettiin jopa myönteisenä välineenä talouden rakennemuutoksen nopeuttamisessa. Tuskin kuitenkaan päättäjät hallituksessa, Suomen Pankissa ja

talouspolitiikan virkamieskunnassa pitivät työttömyyden nousua 20 prosentin tasolle edes mahdollisena. Kun todella syvää lamaa ei pidetty mahdollisena, uskallettiin olla piittaamatta laman sosiaalisten vaikutuksista. Tällaisen tulkinnan syntymistä tukee vahvasti Kianderin esittelemä, 1990-luvun puolivälissä kerätty talouspolitiikan vaikuttajien haastatteluaineisto.

Oliko lama ehkäistävässä? Kiander kritisoi ennen muuta kahta tapaa väittää, että lama oli väistämätön.

Ensimmäisen väitteen mukaan Suomen talouden ja yhteiskunnan rakenteelliset heikkoudet – yritysten tehotomuus ja kilpailun puute, korkeat verot, suuri julkinen sektori, ylimitoitettu sosiaaliturva, jäykät työmarkkinat jne. – johtivat väistämättömästi lamaan. Väitteen esittäjät eivät kuitenkaan osaa selittää, miksi nämä tekijät olisivat niin nopeasti kärjistyneet oltuaan vaikuttamassa jo pitkään. Väitettä on myös vaikea sovitaa yhteen sen kanssa, että laman jälkeinen nopea talouden nousu saatiin aikaan ilman, että useimpia jäykiksi kutsuttuja rakenteita oli olennaisesti muutettu..

Toisen väitteen mukaan lama johtui huonosta onnesta. Tällöin viitataan yleensä Euroopan korkotason jyrkkään nousuun vuonna 1989 ja Neuvostoliiton viennin tyrehtymiseen maan kokeman

murroksen vuoksi. Vasta-argumenttina osoitetaan, ettei lama syntynyt viennin heikkouden, vaan kotimaisen kysynnän ja kotimarkkinoiden lamaan tuessa. Euroopan korkotason nousu taas vaikutti myös muihin maihin kuin Suomeen, mutta yksikään muu maa ei sukeltanut yhtä syvälle kuin Suomi.

Lamaa syvennettiin tehdyillä poliittisilla valinnoilla, vaikka sitä ei olisi kokonaan voitu estää. Tämä on Kianderin keskeinen johtopäätös. Hänen tulostensa mukaan keskeisin virhe oli sallia vuosina 1991-93 työttömyyden räjähdysmäinen nousu, jota olisi voitu hillitä elvyttävällä raha- ja finanssipolitiikalla. ”Työttömyyttä on helpo kasvattaa mutta työläs alentaa”, on Kianderin mukaan keskeinen laman opetus, joka toki olisi voitu oppia jo ennen lamaa tutkimuskirjallisuudesta. Keskeisiä virheitä oli vahvan markan politiikkaan liittynyt korkotason nostaminen ylikorkeaksi sekä julkisten menojen leikkaaminen tavalla, joka kasvatti työttömyyttä ja syvensi ”säästöistä” huolimatta budjettialijäämää supistaessaan taloudellisesta aktiviteettia ja veropohjaa. Kiander toki myöntää, että jälkiviisaus on paljon helpompaa kuin valintojen tekeminen silloin, kun lamaan ollaan liukumassa. Hänen käyttämänsä aineisto kuitenkin osoittaa, että samaa viisautta olisi ollut tarjolla jo virheelliseksi osoittautuneita valintoja tehtäessä.

Laman varjo on pitkä. Lama tuhosi monen yrittäjän ja asunnonvaihajan elämän vuosiksi ellei lopullisesti. La-

man syvenemisen sallimisen seuraukset kokevat elämässään kymmenet tuhannet pitkäaikaistyöttömät – yhä edelleen. Suomalainen hyvinvointivaltio ei lamaleikkausten jälkeen kykene samanlaiseen tasa-arvoisuuden tuottamiseen kuin ennen lamaa. Tuloerot ovat kasvaneet sekä rikkaiden rikkastuessa että köyhien elämän entisestään tiukentuessa. Jatkotutkimuksissa olisi syytä kysyä, näkyykö laman pitkä varjo myös esimerkiksi kulttuurissa – muutenkin kuin julkisen rahoituksen korvautumisella sponsorirahoilla. Voitaisiin myös kysyä, miten syviä ja pysyviä yhteiskunnallisten ja eettisten arvojen muutoksia lamasta seuraa uudelle vuosituhannele. Laman aikana ilmeisesti solidaarisuus lisääntyi, osallistuimme yhteisiin talkoisiin. Mutta katoaako solidaarisuus, kun laman jälkeen vahvat eturyhmät ulosmittaavat kasvun hedelmät unohtaan jälleen solidaarisuuden, jota he eivät tarvitse? Voisiko kypsymässä olla katkeruuden ja syvenevän arvojen eriytymisen prosessi?

Opittiinko lamasta mitään? Kiander ja muut tutkijat ovat kirjanneet tärkeitä opetuksia. Kianderilla korostuu erityisesti opetus pitää työttömyys alhaalla. Tutkijoiden oppiminen on kuitenkin aivan eri asia kuin oppien ottaminen poliittisen päätöksenteon lähtökohdaksi. Ne Kianderin tulkinnat, joissa lamaan johtaneet talouspoliittiset virheet olivat suureksi osaksi Suomen pitkän linjan talouspoliittisten valintojen jatkamista, eivät lupaa hyvää. Jos aiemmasta talouspolitiikan valikoimasta on vielä jätetty EMU-ratkaisun jälkeen deval-

vaatio pois käytöstä, voidaan olettaa, että jatkossa työllisyys saisi edes samaa painoarvoa kuin 1990-luvun alussa. Vai olemmeko totuttautumassa olennaisesti aiempaa korkeampaan ”normaalin työttömyyden tasoon”. Tällaisiin oppimista koskeviin kysymyksiin Kianderin ”opetuksia-kirja” ei vastaa.

Taloudelliset tapahtumat ovat vain osa lamakertomusta. Tiivistetyssä kirjassa ja kansantaloustieteilijän lähtökohdilla ei ole ollut mahdollista laajentaa lama-analyysejä esimerkiksi siihen, miten kansan tulevaisuuden perspektiivit muuttuivat, miten lama edesauttoi EU-jäsenyyden hyväksymistä ja markan korvaamista eurolla, miten laman aikana aikuistunut sukupolvi poikkeaa ennen lamaa aikuistuneesta sukupolvesta, vain joi-takin esimerkkejä mainitakseni. ”Suurta lamaa” ei kuitenkaan olisi ollut ilman talouden lamaa. Siksi kaikille laman seurausten, laman jaksottamisen kertomusten ja laman opetusten kanssa työskentelevien on hyvä perehtyä myös laman taloudellisiin ja sosiaalipoliittisiin opetuksiin. Toki tämä on vasta ensimmäinen laajemman tutkimustyön yhteenve-to. Veikkaan, että uusia on vielä vuosien ja jopa vuosikymmenien päästä odotettavissa.

Juhani Lehto